

Биљана Ристић¹

Универзитет у Београду – Филолошки факултет

Истраживач-сарадник

ЈЕЗИЧКА И СТИЛСКА СРЕДСТВА У ОПИСИМА ПРИРОДЕ И ПРИРОДНИХ ПОЈАВА У РОМАНУ ВЕЛИМИР И БОСИЉКА МИЛОВАНА ВИДАКОВИЋА

Предмет рада су стилске и језичке особености које карактеришу приказивање информација о природи и природним појавама у роману *Велимир и Босиљка* Милована Видаковића из 1811. године.

На стилском плану, ове делове романа карактеришу доминантно фигуре понављања. Чест је синтаксички паралелизам, који је ослужњен другим фигурама, на пример анафором. Издвојили смо ентимеме и епифонеме, фигуре дистрибуција и примера, као и набрајања, епитете, поређења, метафорична приказе призора или појава, персонификоване ентитете.

Функције наведених стилских поступака су бројне: да се нагласе делови текста, већа прецизност, да се заокружи целина, да се једноставно украси природна сценографија, или интензивира сликовитост.

Делове романа посвећене природи и њеним појавама не карактерише употреба тачно одређених глаголских облика, која би била дистиктивна баш за њих. Исти случај је и са структуром реченице, која је дуга, са карактеристичним положајем прилошке одредбе не почетку а предиката на њеном крају.

Природа је у роману презентована у форми дескрипције, али је неретко о њој реч и у нарацији, као и у дијалозима између јунака.

¹ biljana.ristic.247@gmail.com

Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години број 416/1 од 8. 2. 2024. године). Истраживање је настало у току израде докторске дисертације *Функције синтаксичког паралелизма у славеносрпским текстовима*

Кључне речи: фигуре понављања, синтаксички паралелизам, природа, природне појаве, дескрипција, Милован Видаковић, *Велимир и Босиљка*, XIX век

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Велимир и Босиљка (ВБ)² је роман једног од најпопуларнијих писаца прве половине 19. века³ Милована Видаковића⁴. Писан је у духу сентиментализма са елементима грчког романа⁵, а први пут објављен 1811. године у Будиму. Прати авантуре главних јунака, пре свега доживљаје и лутања седамнаестогодишњег Велимира, почевши од његовог боравка у бугарским планинама близу Црног мора, па све до Грчке, Турске и Египта, те повратак у родну земљу који бива срећно крунисан поновним сусретом са вољеном му Босиљком.

Главни ток радње неретко је испресецао како би се описала *красота естетства* и природа у којој се нешто дешава, или кроз коју јунаци само пролазе. Овим описима аутор посвећује доста простора и улаже нарочит труд у њихову стилизацију.

Павле Поповић (1934: 206) о овој особини Видаковићевог казивања каже следеће: „Тек се један догађај исприча, одмах долази опис природе уза њ. Видаковић је волео природу; то му је била навика још из детињства. Уз то, писци које је волео – Доситије, Стојковић – описивали су је такође. И он сам сматрао је да му је дужност“. Милан Громовић (2020: 68) истиче да је „обавеза подробног описа природе одлика епохе“, а управо овај роман сматра „најбољим репрезентом Видаковићевих пејзажа⁶ [...] из којег се јасно дедукује пишчева намера и обавеза изоштреног фокуса на опис пејзажа“⁷.

Предмет овог рада је анализа стилских и језичких особености које карактеришу презентовање природе и природних појава у роману *Велимир*

² Ознаку ВБ у раду користимо за роман *Велимир и Босиљка* и његово издање из 1844. године, које смо користили.

³ Радослав Ераковић Видаковића карактерише као првог српског бестселер писца (2011: 7-22).

⁴ На Видаковићеву популарност код читалачке публике у то време указује и Јован Кашић: „*Усамљени Јуноша* од 1810. до 1852. г. издаван је четири пута, *Велимир и Босиљка* у истом периоду три пута“ (1968: 2).

⁵ Павле Поповић (1934: 62) нотира у Видаковићевом *Велимиру* „тип радње који се налази у грчком роману“, где се главни јунаци на крају венчавају, али уз доста „несрећа и лутања“, што је и овде јако изражено.

⁶ Видаковићев пејзаж комуницира са средњовековном литерарном баштином описа рајског предела кроз микрокосмичку и макрокосмичку визуру јунака, блиску средњовековној слици човека у суживоту са Богом (Громовић 2020: 73).

⁷ Наиме, „у сваком новом пределу у којем се јунаци појаве аутор осећа обавезу за подробним описом природе“ (Громовић 2020: 69).

и *Босилка*. Рад има три целине. У првој се бавимо стилским фигурама у ексцерпираним одломцима, са нарочитим освртом на фигуре понављања. Другу целину посвећујемо издвојеним језичким особинама, а трећу облицима казивања кроз које су описи од нашег интереса презентовани читаоцу.

I. СТИЛСКЕ ОСОБЕНОСТИ КАЗИВАЊА О ПРИРОДИ И ПРИРОДНИМ ПОЈАВАМА У РОМАНУ

Ексцерпирана грађа показује да су у деловима романа посвећеним природи и природним појавама нарочито честе фигуре понављања⁸, при чему су смисаона и граматичка чешћа од лексичких, али су и ова последња важна и заслужују место у анализи.

Прва реченица романа даје нам податке о главном јунаку Велимиру, седамнаестогодишњем младићу, који се налази у Бугаској, на планини близу Црног мора, а ова фактографија у истој реченици употпуњена је детаљним описом стања природе и природних појава у датом тренутку. Обухваћени опис обухвата и небеске (звезда Даница, сунце, месец) и земаљске (славуј) ентитете, а њихово појављивање у тексту је условљено редоследом у природи – динамиком *рађања зоре*.

Зора је дочарана сложеним синтаксичким паралелизмом. Модел је: *текъ што* + презент помоћног глагола *јесам* у склопу предиката + субјекат. Овај модел разбијен је у другом, од три сукцесивна паралелизма, где је у прилошки израз интерполиран субјекат *луна*. Истоветно понављање синтаксичких функција комбиновано је са хомолексичким понављањем (*текъ што*). Другим речима, паралелизам синтаксичких функција ослужен је анафором.

Текъ што се даница одъ востока указала, коя предвозвѣштаваше великолѣпно сунца восхожденіе, текъ луна што є већь свѣтле свое губила зраке, сребрный на себе видъ прімила, и владѣніе надъ вселеномъ дневному управителю уступила: текъ што є малый славуј ово овде, оно онде на лаки свои крили у чистый воздухъ себе узвышавати, и умилнымъ своимъ пѣніемъ уединене пастире, и гдикоегъ у гори дрвосѣчца увеселявати почео, нашъ младый Велимиръ, кои сада на седамнаесту годину ступіо бјаше, посланъ одъ

⁸ У стилизацији текста посебно место заузимају понављања, и то на различитим језичким нивоима. „Док су фонетско-фонолошка и лексичка понављања била предмет проучавања још у традиционалној реторичкој теорији фигура, дотле граматичка понављања постају незаобилазан предмет проучавања тек од чувеног рада Романа Јакобсона `Грамматика поэзије и поезија грамматике`, у којем је показано да граматички паралелизми и граматичке опозиције могу постати конструктивни принцип неких стихова“ (Русимовић 2017: 60)

своєга злоковарнога друштва, принети имъ што за єло, спушташесе низъ нѣку у Болгаріи, близу црнога мора планину, съ коє су на пространымъ подъ планиномъ ливадама стадо оваца усмотрили были. (ВБ, 1)

Дочаравање лепоте предела, *красоте* за сва чула, која у примеру који следи наглашено представља јединство више компоненти, а пре свега визуелне, аудитивне, ольфактивне и тактичне, остварено је прецизним структурирањем дискурса.

Иницијално се предстојећа дескрипција, *пространословіе*, месно и временски одређује: дивни предео, месец мај (*време красота*). Иако по природи и садржају није гнома, нити саопштава неку свеважећу истину (будући да је изразито лична опсервација казивача), те није прави ентимем, реченицу *Кудъ годъ погледимъ, срдце ми восхищава* сматраћемо *ентимемомидном*⁹, јер се њоме отвара простор за конкретизацију њене семантике примерима. Другим речима, видимо на делу дедукцију где се казивање креће од закључка о вишедимензионалној *красоти* предела, ка појединачним компонентама те *красоте*.

Ове компоненте су представљене на специфичан начин: одликује их антепозиција месне одредбе, било да је она реализована у виду прилошке речи *per se*, прилошког израза са месном семантиком, или је реч о зависној реченици (која стоји уз прилошки израз). То су у доле цитираном тексту: *овде, по зеленымъ ливадама, исподъ ливада доле, тамо, онде, одъ стране езера, исподъ виногради по зеленымъ ливадама, коє кристаловидни потоцы на неколико места пресецаю, дальъ мало у шумицы, поредъ двора, исподъ двора по зеленой рудини, на десной страни, између липа*. Прилошка одредба за место је у овом случају бар дванаест пута поновљена на почетку сукцесивних реченица или делова реченица, без уметања другог модела, а ова појава мултиплог понављања исте синтаксичке функције је хомофункционални синтаксички паралелизам.

Након што је овај вид синтаксичког паралелизма ефектно употребљен како би се писац осигурао да је сваки део предела, у свим правцима и на нивоу свих микролокуса, описан, наилазимо на реченицу: *Словомъ рећи: да све, што є лепо, и у естетству за чувствителне душе благоприятно, то є у овому мѣсту, гди само естетство у тишини царствує, совскупльно было!!* Уколико је посматрамо у контексту са текстуалном целином која јој претходи, јасно је да се овом реченицом потврђује истинитост тог претходећег садржаја и он се језгровизује. Зато

⁹ "Ентимем као стилска фигура подразумијева такву мисаоно-језичку структуру у којој се најприје гномским изразом наводи опште (тј. неки општеважећи став, правило) које се потврђује неким конкретним примјером". [...] „Ентимем оваплоћује дедуктивни принцип закључивања“ (Ковачевић 2000: 314–315).

је сматрамо епифонемом¹⁰, а закључак који нам доноси поштује принципе индукције. Да је и сам казивач на овом месту желео да своје дотадашње мисли нарочито истакне уливањем у једну компактну закључну реченицу видимо и по самом њеном почетку и израду *Словомъ рѣчи*, који је додатно истакнут употребом две тачке које му следе.

Подсећамо да смо на почетку цитираног пасажа имали пример *Кудъ годъ погледимъ, срдце ми восхицава*, који нас је увео у следујућу дедукцију. Уочавамо да изабрани пасаж текста има прстенасту структуру: ентимемоидна реченица + дванаест пута мултиплициран синтаксички паралелизам функције + епифонем. На овај начин је заокружено, учвршћено и утврђено смисаоно јединство општег плана лепоте природе и посебног плана дејства те лепоте на посматрача.

ходећи кроз дивный предѣлъ, време красота у Маію месецу, наслађавамосе гледајући около насъ предмете, кое я дотле нисамъ видіо. Стигнемо у дворъ, сиђемосе съ кола, и едно другомъ срадуемосе, гледимо свуд унаоколо. Нисмо знали, куда ћемо, и на коју пређе погледати страну, сва природа обновлѣна, сва весела и прелестна, свако дрво чинилосе на насъ осмејвати, и подъ свое прохладителне сѣне насъ мамити. Кудъ годъ погледимъ, срдце ми восхицава, цѣло естетство, одтргше себе изъ гроба зиме, воскресеніе свое торжествоваше; овде видимъ висока и богатолиственна дрва, и по којі гранама птице пролетући, умилне свое издаваху гласе, далѣ око бацымъ: по зеленымъ ливадама, сваке боє цвѣтъ силный просуть, коего благоуханіе чрезъ цѣлу внутреность нашу пробія, надъ коима пчелице цѣ танки свои крили облетаю, и изъ нѣи медну росу трудолюбиво збитаю. Исподъ ливада доле кривудајући нѣкіи бистри поточићи, сливахусе е едно велико єзеро, кое на нѣке мале вертове дивно разделявашесе, тамо пребѣли лабудови дивно пливаю; онде дивльи пачићи около чбунова на чопорове по води несташно утркуюсе; по краю гдикоя рода на своимъ црвенымъ штрклятымъ ногама гордо корача, одъ стране єзера мало нагнуто, но поузвышено видисе брдашце, по коєму прекрасни мога Господина виногради леже. Исподъ виногради по зеленимъ ливадама, кое кристаловидни потоцы на неколико места пресецаю прекрилило стадо оваца; млади яганьчићи нѣжность свою утркиванѣмъ подкрепляваю, и матерама своима умилно се улагую. Далѣ мало у шумицы неколико чобански колебица видисе, у коима одъ пространногъ света уединеніи пастири у тишини и миру животъ свой проводе; поредъ двора велика зидомъ обграђена башта, коя є плодоноснымъ дрвима и свакоякимъ усѣвима богато украшена, и раю земному уподоблѣна,

¹⁰ „Епифонем оваплођује принцип индуктивног закључивања“, при чему се најпре „наводи неки конкретан случај, а иза њега слиједи гномски израз који подржава важење, тј. Који потврђује (не)прихватљивост конкретног случаја“ (Ковачевић 2000: 315).

Исподъ двора по зеленой рудини, велики ораси, кои полакъ двора у сѣнь свою завяху. На десной страни многе липе, одъ кои мирисъ изрядный по воздуху на далеко разливасе. Између липа великий Господина кованлукъ стои. Словомъ рећи: да све, што є лепо, и у єстетству за чувствителне душе благопріятно, то є у овому мѣсту, гди само єстетство у тишини царствує, совскуплѣно было!! Извини добрый отче! Ово моє пространнословіє, кое я уноєнъ радощу са усаждаєніємъ споминѣмъ, и споминюћи усаждавамъ се. (ВБ, 21–22)

Примери који следе илуструју фигуру дистрибуције¹¹, где је у првој издвојеној реченици наглашено да се посматрач креће и да му је поглед усмерен *садъ на єдну садъ на другу страну*. Перспектива посматрања *красоте* природе се са тим кретањем физички помера, а погледање се понавља и отуда употреба итеративног глагола (*погледати*). У наставку се прилошки израз *садъ на єдну садъ на другу страну* дели на своје смисаоне компоненте: *овде* и *онде*, у првој перспективи, и *мало даље*, у другој.

Развијање пејзажа је садржински остварено кроз описивање онога што се види из две поменуте перспективе: једна је из тренутне тачке гледишта, друга је мало даље, док је текстуално остварено на начин да се у реченицама које следе понавља образац и редослед синтаксичких функција из претходне две. Модел за прва два супсегмента прве визуелне перспективе: прилошка одредба за место 1 + субјекат 1 + атрибут (исказан односном реченицом са заменичким обележјем *који*) 1 + предикат 1 + прекид реченице (.) + субјекат 2 (у номинативу) + [...] + предикат 2. Овај модел је поновљен два пута (два супсегмента одвојена прекидом реченице и тачком чине један сегмент). Трећи сегмент прве перспективе га делимично прати: нема односне реченице, а субјекат 2 је логички. Друга перспектива прву прати смисаоно, но синтаксичка доследност је лабавија: имамо антепозицију прилошке месне одредбе (*мало даље*), имамо и већ описано остварење описа у оквиру две реченице, два супсегментна, са прекидом између. Немамо атрибут у првој реченици, нити је предикат на крају реченице.

Уочавамо да је са удаљавањем од прве реченице која одређује модел за синтаксички паралелизам (Овде равна поля, коя...) репетитивна доследност том моделу све мања, но тежња да се он оствари ипак је евидентна.

Овај вид синтаксичког паралелизма, осим заменице *који*, као обележја односне реченице, нема других хомолексичких понављања, већ су она

¹¹ „Дистрибуција је раздјеливање општег појма на његове саставне дијелове, чијим навођењем се тај општи појам и конкретизује (идентификује)“ (Ковачевић 2000: 312).

хомофункционална. Имамо ли у виду да реченице почињу упућивачким заменичким прилозима (*овде, онде*), овде је реч и о понављању просторне деиксе – деиктичком паралелизму.

Онъ путуюћи мысли своє о различнимъ забавляше стварима, онъ благоволеніемъ садъ на єдну садъ на другу страну погледаше, и съ красотомъ єстетства себе увеселяваше. Овде равна поля, која се прегледати немогаху, пшеницомъ покривена златесе. Зрели класови, зрномъ обтерећени, тихимъ ветрићемъ колебајусе, и као таласи водени по нѣвама люляјусе. Онде дрва, која су пролѣће, краснѣйшу часть године, цвѣтомъ увѣнчала и мирисомъ савъ воздухъ около себе испуњавала, садъ доспѣлымъ плодомъ къ земљи савита, пріятнѣйшу одъ себе воню даю. Лимуни и поморанѣ, съ којі листъ већ падаше, на голимъ гранама као восакъ жутесе; чиняхусе као да туже што іѣ онаѣ покровъ подъ коимъ су оне растиле и сазреле, садъ подъ ведрымъ небомъ оставля. Онде ябука, нѣке жуте као смиль, а нѣкимъ благодатна сунца топлота у есенѣ време ружичну бою даваше. Крушака разногъ рода, нѣке на землю падаху, нѣке іошть себе на мѣсту, на комъ су цвѣтале, силомъ задржаху, као да не бяху раде на землю пасти, и истлѣнію се предати. Силна шљива, плоднѣйше одъ свію дрво, кудгодъ погледішъ, подъ тихимъ овимъ небомъ плаветнисе, ниспустила до саме землѣ плодомъ отегоћене гране. Мало далѣ по єдномъ нѣшто узвышеномъ брегу насаћени виногради. Грожђе на чокотима, хотя да є широко лишће, сакритисе, да се невиди, немогаше; нѣка зрна наспрамъ сунца стаклесе, нѣка пакъ изъ којі водне оне частице есеный воздухъ изсисао бяхр, сморштена и жута виђахусе, но у усти сладкїѣ онаѣ заоставшїѣ сокъ съ нѣкимъ особитимъ одъ себе мирисомъ божественномъ нектару уподоблявашесе. (ВБ, 117–118)

Опис реке Нил остварен је реченицама које почињу неким упућивањем. На почетку је реч о просторној деикси оствареној показаном заменицом *овај* (*Ово є Нилъ, Ово є Египетъ*) заменичким прилогом (*овде*), а њу следи деикса говорног тока (*оваѣ у киши недостатак*) који се односи на садржај изречен у реченици која му претходи.

И у овом опису понављање је важна одлика. Осим понављане деиксе уочавамо и набрајање (*пиринча, прекрасна лана, шафрана, свиле, шећера*). Непосредно пре набрајања најављено је да је реч о врстама *жита*. Ово је пример за стилску фигуру дистрибуцију, где се општи појам *жито* рашчлањава и конкретизује (*пиринач, лан, шећер*).

Одкуда на єданпутъ укаже имъ се и вода бела, која се одъ морске издалека разликоваше. Рекне єданъ Велимиру: Ово є Нилъ, она знаменита рѣка, која преко средъ Египетскогъ царства протиче, нѣга

кваси и плодна твори: она у горама Хабесинским извире, и другу именовъ *Нувіа* у зачелю горнѣгъ Египта у себе прима, и тако цѣлый Египетъ посреди пресѣца, и сусредоземно море сливасе. Ово є Египетъ што се види, ако си кадъ за нѣга чуо. Овде киша само у горной части Египта кадшто мало или башъ нимало преко цѣле године непада. Али овај у киши недостатакъ благодатно єстетство у нараштенію Нила, и излитію мора допуњава. Египетъ є будући раванъ; Нилъ овај сваке године одъ полакъ Августа до конца Октоврия одъ киша, кое у Хабесинским горама падаю, тако нарасти, да га свега поліе, накваси, и плодоносна сотвори. Ту су жетве жита изобилне, особито пиринча, прекрасна лана, шафрана, свиле, шећера, до излишности. Ту іошть расти и папиръ дрвце, имаду нѣке изряднѣйше палме, меда и марве свакогъ рода. Земля прекрасна и благословена. (ВБ, 113)

Одломак који следи илуструје стилску фигуру пример¹². Састоји се из две смисаоне целине. У првој се износи општи став о особинама природног устројства: да закони єстетственни међусобно согласіе имаю. У другој се та истина потврђује и конкретизује приказивањем месечевог и сунчевог складног путовања по своду од истока ка западу, од мора опет ка мору, свакодневно. Квалификативни презент изиђе и предузме додатно указује да је радња стална и део природног понављајућег закона.

како закони єстетственни међусобно согласіе имаю! како садъ
месецъ, а сутра сунце, кое є на западној страни у море се утопило,
одъ востока опетъ изъ мора изиђе, и путъ свой по плаветности неба
тихо предузме! (ВБ, 198)

Фигуру пример видимо и у следећој реченици, где је став постојању разлика између звезда, из првог њеног дела, конкретизован навођењем баш примера већих, мањих, светлијих и тамнијих међу њима:

Каква разлика међу звездама, нѣке малене, нѣке веће, ове свѣтліе,
оне мало тамніе. (ВБ, 198)

Осим досада описаних фигура, које сматрамо фигурама понављања, било да је реч о репетицији смисла, фукције, или су оне хомолексичке, имамо и друге. Следећи пример показује персонификацију сагледаних небеских тела. Тако сунце седи, месец се рађа и има способност да облачи друге. Метафора пламена искоришћена је да се верно представи боја мора и кретање таласа о које се рефлектује месечева светлост, а ништа мање ефектно није употребљена ни фигура потпуног поређења мора са жеравицом уз предлог *као*.

¹² “У примјеру се најприје наводи какав општи појам или став, а затим његова потврда конкретним примером“ (Ковачевић, 2000: 312).

Кадъ се пробуди, сунце већ сѣло бјаше, и мракъ по дубрава између планина црнисе! Ни птице се выше чути не могаху; найдублѣ ђутанѣ свуда владаше: само гдикои у трави попацъ цвркуће, и преко каменя поточићи тихо жуборе. Мало потомъ родисе месецъ, обуче у свою слабу свѣтлостъ све предмете; само долове, до кой допрети не могаше, у црной остави одежди. Ужасно представи му се позориште! Спрођу месеца сѣнка одъ предмета разна привиђеня изображаваше особито нѣму у оваквомъ мѣсту изъ самогъ предразсуђеня то се чинити могло. [...] седећи загледи се насрамъ себе у море, како се, одбѣяјући одъ себе месечне зраке, чисто као жеравица, учинило бјаше, и овако црвено лакимъ ветрићемъ колебајућисе, рекао бы, да пламеномъ по свѣта гори. (ВБ, 168)

Фигуру поређења видимо и у следећем примеру где се уски појас мора који дели острво и континентални део копна, употребом предлошког израза *на подобіе*, доводи у везу са каналом, коме визуелно наликује:

Велимиръ угледа одавде на южной страни опетъ нѣкій малый островъ, кои врло узано, на подобіе каквогъ канала, море одъ овогъ острова дељаше: оно се виђаше одъ саме камене горе быти; гдигди поузвышени брегови, и гдикое по њима дрво видисе. (ВБ, 154)

Занимљив је идући пример. Лепота предела око Нила дочарана је метафором баште, где је додато поређење по сличности са рајем. Поредбена реч у овом случају је уподобљѣна.

Онъ часъ на јдну часъ на другу Нила страну погледаше, незна, шта ће пре ту видити: чиняше ме се да крозъ какву дивно насађену, и самомъ земномъ рау уподобљѣну башту пролазаше, коју безчислени поточићи у накрстъ пресецаху и ню орошаваху. (ВБ, 114)

„Красота естетства“ и „красный предѣлъ“ кроз који јунак пролази представљени су и употребом великог броја епитета. Тако су поља *равна*, класови *зрели*, ветрић *тих*, сунчева топлота *благодатна*, небо *тихо*, лишће *широко*, мирис *божествен*.

Овде равна поля, која се прегледати немогаху, пшеницомъ покривена златесе. Зрели класови, зрномъ обтерећени, тихимъ ветрићемъ колебајусе, и као таласи водени по њивама люляјусе. [...] Онде јабука, нѣке жуте као смилъ, а нѣкимъ благодатна сунца топлота у есенѣ време ружичну боју даваше. Силна шљива, плоднѣйше одъ свио дрво, кудгодъ погледити, подъ тихимъ овимъ небомъ плаветнисе, ниспустила до саме землѣ плодомъ отегоћене гране. [...] Грожђе на чокотима, хотя да е широко лишће, сакритисе, да се невиди, немогаше;

нѣка зрна наспрамъ сунца стаклесе, нѣка пакъ изъ койй водне оне частице есеный воздухъ изсисао бяшр, сморштена и жута виѣхасе, но у усти сладкій онай заоставшій сокъ съ нѣкимъ особитимъ одъ себе мирисомъ божественномъ нектару уподобляваше. (ВБ, 117-118)

Функције издвојених стилских поступака у Видаковићевом сликању природе су бројне.

Фигуре понављања користи:

– да нарочито нагласи неке делове текста, па и преко њих лепоту природе коју покушава да пренесе;

– да се осигура да је сваком детаљу посветио подједнаку и нарочиту пажњу; ради прецизности;

– да заокружи, учврсти и утврди смисаоно јединство општег плана лепоте природе и посебног плана дејства те лепоте на посматрача;

– зато што су особина епохе и манир писаца на које се угледао (Доситеја, Стојковића...)

– јер сматра да је то нужно, исто као што сматра да је нужно описати природу кад год може.

Остале издвојене фигуре користи:

– да само украси природну сценографију;

– како би интензивирао сликовитост и тиме појачао дејства садржаја на читаоца.

II. О НЕКИМ ЈЕЗИЧКИМ ОДЛИКАМА У ОПИСИМА ПРИРОДЕ И ПРИРОДНИХ ПОЈАВА

Кашић (1968: 129) је запазио да је код Видаковића „имперфекат у дескрипцији чест облик, без обзира на то о каквим се појавама ради“, те да „овај облик долази у опису појава у природи“.

И наши примери потврђују његову фреквентну употребу, али, нам у исто време и показују да је тешко је рећи да је употреба тачно одређених глаголских облика, па и имперфекта, својствена баш деловима романа где је реч о природи и природним појавама.

Велимирово улажење у црквену порту саопштено је глаголом у аористу (*уђе*). Затим Видаковић прелази на опис природе и користи трпни глаголски придев (*прострта, пружена, отягоштена*). Положај грана представљен је предикатом у имперфекту (*клонуле бяху*). Опет употребљава трпни придев (*узвите, пружене*), па прелази на презент (*плаветне се, жубори*).

Велимиръ уђе у порту, гди на среди мала, но врло лепа и нешто поновљѣна црквица съ три мала тороня. Трава у наоколо као зелена кадифа, прострта. Стазица одъ црковны врата къ ћелијама пружена; поредъ ћелия неколико воћны дрва съ плодомъ отягоштена, гране земљи клонуле бяху. Винове лозе одъ землѣ за стѣну узвите и поредъ цѣлогъ ходника пружене, на којима силни гроздови плаветнесе. Велимиръ стао, гледи и нигди никога не види, у торжественнѣйшемъ молчанію подъ самымъ ћелијама тихо вода жубори; приступи ближе, смотри прелѣпу едну чесму, и при нѣой нѣкогъ честногъ и временитогъ старца, коему коса снѣгу подобна съ црнымъ фесомъ покривена бѣше, и брада му дуга и бѣла низъ груди спуштена виђашесе. (ВБ, 79)

Идилични призор бистрог језера, у коме се сунце огледа, са поточићима који кривудају и уливају се у њега приказан је прво уз употребу глагола у имперфекту (*лежаше, сливаху се, чиняше*). Већ у следећој реченици, где се опис истог пејзажа даље развија и детаљизује наилазимо на презент (*беле се*). Да овакав прелаз са једног времена на друго у току исте и микроструктурне и микротематске целине текста није стран ни опису догађаја, а не само пејзажа, видимо већ у реченицама које следе. Сусрет са змијом, чије се постојање уводи глаголом у презенту (*вучесе*), наставља се, одмах затим, описом радње у наративном перфекту (*е [...] пузила, е се вукла*).

Види предъ собомъ узвишенъ еданъ оглавакъ, попенѣсе, да бы ту одмараытите се съ высине около себе предѣлъ сгледати могао. Овде бѣше древно нѣко и порушено зданіе, седне на еданъ каменъ. Наспрамъ нѣга по равницы лежаше велико езеро, у коє се многи съ ове горе поточићи, као живи, кривудаюћи, сливаху; сунце се у нѣму огледати чиняше. Стадо оваца, и нѣка говеда около белесе. Нѣгове очи увеселенія на далеко искаху, и умъ са собомъ на нове предмете отвођаху; а една ужасно велика змія изъ нѣке исподъ зида рупе лагано къ нѣму вучесе! Она е тако по голом камену пузила, да ю Велимиръ ни осетио небы, но срећомъ камичакъ еданъ, поред кога е се вукла, свали, кои о другій куцне, и Велимира опомене. (ВБ, 158)

Ови примери потврђују да описе природе и природних појава не карактерише употреба тачно одређених глаголских облика, која би била дистиктивна баш за ове делове романа. Чести су имперфекат, аорист и презент, уз пасивне конструкције, учестало је и њихово смењивање у оквиру исте текстуалне микроцелине, чак и исте реченице. Ово је случај и у свим другим типовима описа и статичних и динамичних појава и ентитета у роману.

Реченица којом се слика лепота пејзажа, са нарочитим обраћањем пажње на то да се сагледа сваки кутак и извести о њему, је, за данашњи манир структурирања писаног дискурса, изузетно дуга, но узимајући у обзир контекст и време у коме је написана, кажемо да је ово уобичајени поступак и, такође, није нужно одлика приказивања природе и природних појава.

Текъ што се даница одъ востока указала, која предвозвѣштаваше великолѣпно сунца восхожденіе, текъ луна што є већ свѣтле свое губила зраке, сребрный на себе видъ прімила, и владѣніе надъ вселеномъ дневному управителю уступила: текъ што є малый славуи ово овде, оно онде на лаки свои крили у чистый воздухъ себе узвышавати, и умилнымъ своимъ пѣніемъ уединене пастире, и гдикоегъ у гори дрвосѣчца увеселявати почео, нашъ младый Велмиръ, кои сада на седамнаесту годину ступіо бѣше, посланъ одъ своега злоковарнога дружства, принети имъ што за єло, спушташесе низъ нѣку у Болгаріи, близу црнога мора планину, съ кое су на пространымъ подъ планиномъ ливадама стадо оваца усмотрили были. (ВБ, 1)

Стављање предиката на крај реченице, и позиција прилошке одредбе на самом њеном почетку, што наведени примери у идућем одломку редом илуструју, такође су опште одлике Видаковићеве реченице.

Овде равна поля, која се прегледати немогаху, пшеницомъ покривена златесе. Зрели класови, зрномъ обтерећени, тихимъ ветрићемъ колебаюсе, и као таласи водени по њивама люляюсе. Онде дрва, која су пролѣће, краснѣйшу часть године, цвѣтомъ увѣнчала и мирисомъ савъ воздухъ около себе испуњавала, садъ доспѣлымъ плодомъ къ земљи савита, пріятнѣйшу одъ себе воню даю. Лимуни и поморанце, съ кой листъ већ падаше, на голимъ гранама као восакъ жутесе; [...] Онде ябука, нѣке жуте као смиль, а нѣкимъ благодатна сунца топлота у есенѣ време ружичну бою даваше. (ВБ, 117–118)

III. ОБЛИЦИ КАЗИВАЊА КРОЗ КОЈЕ СУ ОПИСИ ПРИРОДЕ И ПРИРОДНИХ ПОЈАВА РЕАЛИЗОВАНИ

Ако посматрамо облике казивања преко којих су природа и природне појаве представљене у роману, то је често у форми чисте дескрипције (рецимо идиличних пејзажа, појава и звукова који тај пејзаж чине динамичним, на пример ток потока и његов жубор, ударање капљица кише, дување вера и последице које оно има). Такође, овакве информације

су инкорпориране и у наративно представљање каквог догађаја, или су део дијалога између ликова.

Пример дескрипције:

Данъ є већ яко угрејо быо. [...] Гдигди између камениты брегова тихе шумарице зеленесе; гдигди бистри преко каменя поточићи шуште, и гдикоя птичица одъ врућине у сѣнама листвены дрва притерана цвркуће. (ВБ, 158)

Видаковић неретко особине природе и њених појава презентује и у форми дијалога својих ликова, био да је он пренесен у форми управног или неуправног говора. Наводимо пример када Велимиру друг током разговора описује острво, са нотираним невербалном комуникацијом (*показуюћи рукомъ*):

Запыта друга, каквыи є то островъ, на коє му онъ каже, да є тамо пустиня, да ништа нема, кромѣ синѣгъ камена, сасвимъ безплоданъ, онъ се, вели, дѣли ено, као што видите, сѣ узанымъ моремъ одъ овогъ острова. Онъ є узанъ, ал` толико дугачакъ, да га цѣлый данъ човекъ уздужъ обићи не може. Видите ли ону планину (показуюћи рукомъ) што се єдва види, и као облакъ очима се представля, подъ ньомъ има нѣкій стародревній градъ: до половине є порушенъ, а одъ полакъ читавъ є и садъ. (ВБ, 154).

Ево и примера када су дескриптивни делови инкорпорирани у наративни облик казивања¹³:

Сунце већ топлоту своју губити начиняше, лишће сѣ дрва спадаше, дѣто изчезаваше, и правленіє своє надъ єстетствомъ сестри своіой єсени уступаше, да ова стовари плодъ свой докъ ніє сѣда и печална зима дошла. Велимиръ забавляюћи мысли своє сѣ дивнымъ около себе предметима, и наслађаваюћи се сѣ умилнымъ птица и пѣсмама, време ни на умъ не узимаше. Данъ, кои му се изъ юутра похладанъ появіо, већ поугріє и нѣга разслаби, сунце му на найкраћой сенки подне узазиваше; онъ хоћаше сести и одморити се, но у истой мысли падне му у очи нѣка лепа шума. Ова бяше поузвышена, и као зеленый вѣнацъ све равнине около себе увѣнчаваше; онъ похити тамо, дође, и уморанъ спусти се у любкій подъ єдномъ палмомъ ладъ (ВБ, 117–118)

¹³ Громовић (2020: 68) сматра да „писац континуирано даје подробне, али апстрактно приказане описе делова пејзажа и екстеријера у домену интензивирања динамике кретања јунака“.

Сматрамо да је то важан разлог за овакав пишчев поступак, други би био да, као што смо горе рекли, Видаковић подразумева као нужно да се опише природа кад год се то може, а трећи, и најједноставнији, је да напосто жели да украси сценографију за одређени догађај.

Пред само подне стигну у островъ *Богасъ*, и одавде увезусе у Нилъ. Велимиръ восхићенъ садъ красотомъ ове плодноне землѣ позаборави тугу своју, и изчезну му сва она у еданпутъ претрплѣня, онъ осети веселѣ нѣко у себи. Онъ часъ на едну часъ на другу Нила страну погледаше, незна, шта ће пре ту видити: чиняше ме се да крозъ какву дивно насаћену, и самомъ земномъ раю уподоблѣну башту пролазаше, коју безчислени поточићи у накрстъ пресецаху и ню орошаваху. Ни на едну страну взоръ бацѣти немогаше, на небы видіо богате градове, увеселителне польске домове; нѣве, кое су сваке године знатномъ жетвомъ покривене, весела стада са изобилномъ пашомъ ливаде покрила, пастирске фруле у тихомъ међу собомъ согласію ехо издаваху. Онде трудолюбиви землѣдѣлцы подъ сѣнама плодноне дрва, уморене своє членове одмараху. Какови одтоцы воде, какове за свашто способности и сигурности художественно оправлѣне виђахусе! [...] Велимиръ уздане и у себи рекне: „О мила моя Сербіо! У теби овога нема, но зато си ты моему срдцу наймилија. (ВБ, 114)

Наредни пример је нарочито занимљив јер нас Видаковић о томе каква је природа и колико је *красный предѣлъ* кроз који јунак пролази у датом моменту обавештава детаљно, али посве успутно, јер је реч о чисто наративном навођењу радњи које тај јунак врши. Он се пење уз брдо, пролази кроз шуму и лугове, иде између планина, прелази ливаде, а све то на путу за море, које је крајње одредиште. Да је, са једне стране, предео толико *красан*, а са друге, и толико *нужно* за писца да га опише, видимо из тога што је Видаковић, уз означавање побројаних радњи, где год је то могао, па и на месту прилошких одредби за место и начин, *углављивао* информације о природи. Тако из чисте нарације која хронолошки прати ток догађаја на путу ка мору, сазнајемо да су лугови весели, ливаде зелене и ишаране пољским цвећем, пој птица је умилан.

Онъ се наслађаваше съ красотомъ естетства, чрезъ овај красный предѣлъ. Садъ узъ какво брдашце поняшесе, садъ по између планина крозъ шуму и веселе лугове гди гди преко зелены, польскимъ цвећемъ изшараны ливада иђаше, пѣне птичица одъ сви страна съ умилениемъ слушаше, и едва къ мору еданпутъ доћи чекаше, а предвидити немогаше, какву му сада нечастна судбина мрежу предъ ноге застираше. (ВБ, 108–109)

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Предмет рада биле су стилске и језичке особености које карактеришу представљање природе и природних појава у роману Милована Видаковића *Велимир и Босилка* из 1811. године.

На стилском плану, ове делове романа карактеришу доминантно фигуре понављања, при чему су заступљена и смисаона и граматичка и лексичка понављања. Прва два типа су чешћа од трећег.

Издвојили смо синтаксички паралелизам, са хомофункционалним и хомолексичким репетицијама, који је неретко ослободен другим фигурама, попут анафоре. Постоје и примери са понављањем деиктичког упућивања у сукцесивним реченицама и последичном репетицијом реченичне структуре – деиктички паралелизам.

Ентимемска и епифонемска понављања, у комбинацији са синтаксичким паралелизмом служе да се заокружи, учврсти и утврди смисаоно јединство општег плана лепоте природе и посебног плана дејства те лепоте на посматрача.

Развијању пејзажа служи и стилска фигура дистрибуција, као и навођење примера и набрајање. Ту је и велики број епитета и поређења, било да су она потпуна са поредбеном речи, или је посредни метафорични приказ неког призора или појаве. Ентитети из природе су неретко персонификовани.

Функције издвојених стилских поступака су бројне. Видаковић фигуре понављања користи да нарочито нагласи неке делове текста, па и преко њих лепоту природе коју покушава да пренесе; да се осигура да је сваком детаљу посветио подједнаку и нарочиту пажњу и повећа прецизност, да заокружи, учврсти и утврди смисаоно јединство општег плана лепоте природе и посебног плана дејства те лепоте на посматрача. Сем тога, овакви поступци су и особина епохе и манир писаца на које се писац угледао (Доситеја, Стојковића...). Исто као што сматра да је нужно да се опише природа кад год се може, могуће је да Видаковић сматра да је нужно и користити одређење поступке за то. Остале издвојене фигуре користи да само украси природну сценографију или како би додатно интензивирао сликовитост и тиме појачао дејство садржаја на читаоца.

Описе природе и природних појава не карактерише употреба тачно одређених глаголских облика, која би била дистиктивна баш за ове делове романа. Чести су имперфекат, аорист и презент, уз пасивне конструкције. Издвојили смо примере који илуструју њихово учестало смењивање у оквиру исте текстуалне микроцелине, чак и исте реченице. Реченица је дуга, са честим карактеристичним распоредом конституената где је прилошка одредба на почетку а предикат на њеном крају.

Што се тиче облика казивања преко којих је презентована природа, њене појаве и одлике, учили смо, поред дескрипције, и појаву да су информације о природи инкорпориране у саму нарацију, као и да су део дијалога између јунака.

Литература

- Бичков 1991: Виктор Бичков, *Византијска естетика*, Београд: Просвета.
- Бјелаковић 2008: Исидора Бјелаковић, *Партиципски пасив у књижевном језику код Срба у XIX веку*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Громовић 2020: Милан Громовић, „Рајски пејзаж српског предромантизма у одразу византијске естетике: Атанасије Стојковић и Милован Видаковић“, *Сунчани сат*, Сремска Митровица: Установа за неговање културе Срем, XXVIII, 28, стр. 65–74.
- Деретић 1980: Јован Деретић, *Видаковић и рани српски роман*, Нови Сад: Матица српска, 1980.
- Деретић 1987: Јован Деретић, *Кратка историја српске књижевности*, Београд: БИГЗ
- Ераковић 2011: *Милован Видаковић: први српски бестселер писац* (поглавље у књизи: Милован Видаковић, Антологијска едиција *Десет векова српске књижевности* [приредио Р. Ераковић]). – Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2011, стр. 7-22.
- Витман 2018: Дуња Витман, *Слика природе у романима Милована Видаковића*, мастер рад, (доступно на: http://remaster.ff.uns.ac.rs/materijal/punirad/Master_rad_20180918_skj_270001_2016.pdf).
- Кашић 1968: Јован Кашић, *Језик Милована Видаковића*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ковачевић 2000: Милош Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин
- Павић 1991: Милорад Павић, *Предромантизам*, Београд: Досије / Научна књига
- Поповић 1934: Павле Поповић, *Милован Видаковић*, Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон а.д.
- Русимовић 2017: Тања Русимовић, „Стилска анализа песме `Језикрвље` Зорана Костића“ *Годишњак Педагошког факултета у Врању*, VIII/2, стр. 57–68.
- РССЈ: Исидора Бјелаковић, Ирена Цветковић Теофиловић, Александар Милановић, *Речник славеносрпског језика (Огледна свеска)*. Нови Сад: Матица српска, 2017.

Извори

- ВБ: Милован Видаковић, *Велимир и Босилка / одъ Милована Видаковића. Наново препечатана Стефаномъ Лазаревићемъ, Књиговецемъ*, Београд: при Правительственной књигопечатни, 1844, (доступно на: <http://91.187.147.66/ebiblioteka/publications/view/2919>).
- Видаковић 1982: Милован Видаковић, *Велимир и Босилка* (приредила Марија Клеут, поговор Јован Деретић), Београд: Нолит

**LANGUAGE AND STYLE CHARACTERISTICS OF THE DESCRIPTIONS OF NATURE
IN THE NOVEL VELIMIR AND BOSILJKA BY MILOVAN VIDA KOVIĆ**

S u m m a r y

The subject of the work are the stylistic and linguistic features that characterize the presentation of information about nature and natural phenomena in the novel *Velimir i Bosiljka* by Milovan Vidaković from 1811.

On the stylistic level, these parts of the novel are characterized by the use of multiple figures of repetition. Syntactic parallelism, which is combined with other figures, for example anaphora, is common. We observed enthymemes and epiphonemes, figures of distributions and examples, as well as enumerations, epithets, comparisons, metaphorical representations of scenes or phenomena, personified entities.

The functions of the mentioned stylistic procedures are numerous: to emphasize parts of the text, to increase the precision of what is said, to simply decorate the natural scenery, or to intensify the picturesqueness.

Descriptions of nature in the novel are not characterized by the use of specific verb forms, which would be distinctive for them. The sentences are long, with the characteristic position of the adverbial clause at the beginning and the predicate at its end.

Keywords: figures of repetition, syntactic parallelism, nature, description, Milovan Vidaković, *Velimir i Bosiljka*, XIX century